

DAS CHRISTENTUM UND SEXUELLER MISSBRAUCH VON KINDERN

Mr. Sc. Ela Balog

Zusammenfassung

Der sexuelle Missbrauch von Kindern im Zusammenhang mit der Religion ist ein Tabuthema in unserer Gesellschaft. Da es in der letzten Zeit Gelegenheiten gab, über dieses Thema in internationalen aber auch nationalen Medien zu hören, ist es nötig, sich damit von einem anderen Aspekt zu beschäftigen, nämlich vom Aspekt, wie die Eltern, die Priester, aber auch die Gesellschaft, durch falsche Bibelinterpretierungen absichtlich oder unabsichtlich diese Verhaltensform rechtfertigen können. In diesem Artikel ist die Rede vom inzestuösen Verhalten christlicher Eltern und darüber, wie missbrauchte Kinder verwirrt sind, weil sie ihren irdischen Vater mit dem himmlischen Vater gleichstellen, und wegen sexuellem Missbrauch das Vertrauen zum eigenen Vater, aber auch zu Gott und der Kirche verlieren. Darüber hinaus versuchte man zu erklären, dass Priester, die als Kinder missbraucht wurden, sich zuerst einer professionell geleiteten Therapie unterziehen müssen, um missbrauchten Kindern helfen zu können, da sie andernfalls in kritischen Situationen auch selber den Kreis des Missbrauchs fortsetzen können. Wegen ihrer besonderen charismatischen Rolle in der Gesellschaft befindet sich die Priesterschaft unter besonderem Druck. Die Aufgabe des Priesters ist es, seine Gemeinde ständig geistlich zu erheben. Oft ist er aber nicht in der Lage, die Mission seines Lebens erwartungsgemäß zu erfüllen, was oft zu Frustrationen, Isolierungen und Einsamkeit führt. Das stellt einen fruchtbaren Boden für einen anweichenden Missbrauch der Macht und Autorität dar. Sexueller Missbrauch ist eine Straftat, aber auch eine Sünde, und solche Handlungen müssen verurteilt und bestraft werden. Die Konvention über Kinderrechte verpflichtet dazu, Kinder vor allen Formen sexuellen Missbrauchs zu schützen. Darum bestehen Regeln, die befolgt werden müssen, damit alle Maßnahmen zum Schutz des Kindes unternommen werden können.

Schlüsselwörter: Bibelinterpretation, inzestuöses Verhalten christlicher Eltern, im Kinderalter missbrauchte Priester, fachliche Therapie

ULOGA ŠKOLE U POSLIJERATNOJ SOCIJALNOJ REKONSTRUKCIJI ZAJEDNICE¹

doc. dr. Dinka Čorkalo
prof. dr. Dean Ajduković
Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta
Društvo za psihološku pomoć
Zagreb

Izvorni znanstveni članak
UDK 376.74(497.5)

Sažetak

Jedan od najvećih izazova s kojim se suočavaju pomagačke profesije nakon Domovinskog rata svakako je rekonstrukcija pokidanih susjedskih, prijateljskih i ostalih bliskih veza ljudi koji su se našli na suprotnim stranama sukoba. Svjetska, a i domaća iskustva govore da je proces ponovne uspostave povjerenja i normalizacije socijalnog života mnogo dulji i zahtjevniji od materijalne obnove. Ovaj je proces posebno težak u podijeljenim sredinama, kakva je Vukovar, gdje Hrvati i Srbi žive u istom gradu, no praktično paralelnim životima, razmjerno rijetko ili uopće ne kontaktirajući jedni s drugima. Ova je podijeljenost prisutna u svim aspektima socijalnog života, pa se proteže i na školstvo.

Zakonskom je regulativom Republike Hrvatske predviđena mogućnost posebnih oblika školovanja pripadnika nacionalnih manjina, no u praksi školstva u Podunavlju to zapravo znači odijeljeno školovanje hrvatske i srpske djece. Ona idu u posebne razrede, odijeljene prema etničkoj pripadnosti, te se u njima nastava odvija ili isključivo na hrvatskom ili isključivo na srpskom jeziku. Time je otežan temeljni uvjet za normalizaciju odnosa između dviju grupa – kontakt. Svakodnevni, normalan kontakt, na recipročnoj osnovi, koji pruža prigodu za upoznavanje i stvaranje bliskih veza među djecom gotovo da ne postoji.

¹ Rad je izrađen u sklopu projekta "Doživljaj pravde i socijalna rekonstrukcija zajednice" koji zajednički provode Centar za ljudska prava Sveučilišta u Berkeleyu, SAD; Društvo za psihološku pomoć, Zagreb i Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Zahvaljujemo Ministarstvu prosvjete i športa Republike Hrvatske, Županijskom uredu za prosvjetu i kulturu Vukovarsko-srijemske županije, Zajedničkom vijeću općina, te ravnateljima, njihovim zamjenicima, nastavnicima i učenicima vukovarskih osnovnih i srednjih škola, bez čije bi pomoći i svesrdnog sudjelovanja provedba ovog projekta bila upitna.

Međutim, neki roditelji djece školske dobi obje nacionalnosti smatraju da ovakvo odvojeno školovanje nije dobro za budućnost njihove djece, kao ni za njihove međusobne odnose. Stoga smo odlučili ispitati što zapravo učenici, njihovi roditelji i nastavnici u vukovarskim školama misle o sada postojećem sustavu školovanja. Obuhvaćeno je pritom nekoliko aspekata: vrijednost obrazovanja za život pojedinca, stavovi prema integraciji obrazovanja i općoj socijalnoj integraciji djece hrvatske i srpske nacionalnosti, stavovi prema vjerskoj poduci u školama, te stavovi prema multikulturalnosti. U ovom su radu izloženi prvi rezultati istraživanja na 119 učenika osmih razreda hrvatske i srpske nacionalnosti. Raspravljani su pod vidom složenog pitanja obrazovanja manjina, mogućnosti integracije školstva u Podunavlju i mogućih implikacija koje bi takva integracija mogla imati u uspostavi odnosa tolerancije u podijeljenoj sredini.

Ključne riječi: podijeljena sredina, rekonstrukcija odnosa, istraživanje o postojećem sustavu školovanja

Uvod

Jedan od najvećih izazova s kojim se suočava svaka zajednica pogođena ratom jesu različiti oblici obnove. Obično se pritom ponajprije misli na obnovu porušenih kuća, infrastrukture, škola i, dakako, stvaranje uvjeta za privređivanje i zapošljavanje stanovništva. Rjeđe se misli na socijalnu rekonstrukciju zajednice kojoj je cilj normaliziranje svakodnevnog života, uključujući osjećaj sigurnosti i ravnopravnosti svih građana. Masovna razaranja i traumatizacija stanovništva nužno mijenjaju karakter odnosa među ljudima koji su do prije rata živjeli u istoj zajednici, a čije je iskustvo zbog rata i političkih razloga bilo drukčije. Stoga se pod pojmom socijalne rekonstrukcije zajednice mogu skrivati različiti drugi pojmovi i motivacije. Tako ćemo naći shvaćanje da je rekonstrukcija, ustvari, pomirenje između grupa i pojedinaca u prošlom sukobu, izgradnja

suživota ili obnavljanje pokidanih susjedskih, prijateljskih i drugih bliskih veza ljudi koji su se našli na suprotnim stranama sukoba. No, mi držimo da se socijalna rekonstrukcija ponajprije odnosi na traženje načina da, usprkos postojećim različitostima, svaka strana definira pitanja čijim će se rješavanjem unaprijediti kvaliteta života svih grupa u zajednici. U tome može pomoći transformativno rješavanje sukoba koje polazi od osnaživanja grupa i uvažavanja različitih strana, time ih osposobljavajući da rješavaju svoje sadašnje kao i buduće probleme (Folger i Bush, 1994). Svjetska, a i domaća iskustva govore da je proces ponovne uspostave povjerenja i normalizacije socijalnog života mnogo dulji i zahtjevniji od materijalne obnove. Ovaj proces posebno je težak u tzv. podijeljenim sredinama, kakva je Vukovar, gdje Hrvati i Srbi od reintegracije 1997. žive u istom gradu, no praktično paralel-

nim životima, razmjerno rijetko ili uopće ne kontaktirajući jedni s drugima. Ova podijeljenost prisutna je u svim aspektima socijalnog života, pa se proteže i na područje školstva, čime praktički zahvaća svaku obitelj koja danas živi u Vukovaru.

Stanje školstva u Podunavlju, u Vukovaru poglavito, suočava nas s nekoliko bitnih elemenata. S jedne je strane neizbježan politički kontekst. Naime, Erdutskim sporazumom iz 1995. godine stvorena je osnova za završetak mirne reintegracije regije pod prijelaznom upravom, a Pismom Vlade Republike Hrvatske, upućenom Vijeću sigurnosti Ujedinjenih nacija 13. siječnja 1997., osnažena je odluka o prosvjetnoj i kulturnoj autonomiji pripadnika srpske i drugih manjina na nekadašnjem UNTAES području. Zakonskom je regulativom Republike Hrvatske predviđeno nekoliko mogućnosti posebnih oblika školovanja pripadnika nacionalnih manjina. U sadašnjoj praksi školstva u Podunavlju to zapravo znači odijeljeno školovanje hrvatske i srpske djece. Ona idu u posebne razrede, odijeljene prema etničkoj pripadnosti, te se u njima nastava odvija ili na hrvatskom ili na srpskom jeziku. Zadiranje u sustav školstva kakav danas postoji u Podunavlju ima neizbježne političke implikacije. Svaku promjenu moguće je interpretirati kao narušavanje prava srpske nacionalne manjine, kojoj je, kao i svakoj drugoj nacionalnoj manjini u Hrvatskoj, zakonom zajamčeno pravo na prosvjetnu i kulturnu autonomiju, prema standardima koje njeguje Europa u sferi kolektivnih manjinskih prava etničkih zajednica. Doktrina multikulturalizma katkad se može razumjeti

kao da je u sukobu s tradicijskom liberalnom doktrinom – pravom pojedinca da sam odabire u koju će se grupu svrstati, dakle hoće li “pristati” da bude tretiran kao pripadnik manjine ili ne, odnosno na temelju bilo kojega drugoga grupnog članstva. Drugim riječima, ljudska prava, odnosno prava pojedinca u tom pogledu mogu biti u sukobu s pravima manjine, odnosno kolektivnim pravima (Kymlicka, 1995). Istodobno valja imati na umu da prosvjetna autonomija srpske nacionalne manjine, zbog težine ratnih stradanja i dugogodišnjeg progona vukovarskih Hrvata, ima snažnu političku konotaciju među povratnicima.

Osim ovoga političkog aspekta, stanje školstva u Podunavlju obilježeno je i teretom nedavnog rata. Proces obnove u Vukovaru teče vrlo sporo. Gospodarstvo je u lošijem stanju nego u vrijeme reintegracije: podaci o stopi nezaposlenosti su nepouzdana, pa dok službene procjene govore o 34 posto neslužbene su mnogo više. Stječe se dojam da su zaposleni samo oni koji rade u državnim institucijama i rijetki privatnici. Tvornica Borovo, koja je prije rata zapošljavala više od dvadeset tisuća radnika, danas upošljava oko 900 ljudi. Mnogi obrazovani mladi ljudi, neovisno o nacionalnoj pripadnosti, nastoje emigrirati u treće zemlje. U takvim uvjetima opće neimaštine obnova socijalnih odnosa je dodatno otežana jer osjećaj ekonomske ugroženosti pogađuje zatvaranju u vlastitu (etničku) grupu, osjećaju neravnopravnosti, osujećenosti i besperspektivnosti.

Ne dovodeći u pitanje pravo manjina na prosvjetnu autonomiju, treba reći da školovanje u Vukovaru praktično znači potpunu etničku odijeljenost djece. Time

je, i za djecu i roditelje, smanjen temeljni socijalno-psihološki uvjet za normalizaciju odnosa između grupa u sukobu – kontakt. Naime, kontakt koji je svakodnevno, višestruk, na jednakoj osnovi, i koji pruža prigodu za upoznavanje i stvaranje bliskih veza među djecom, snažno je sredstvo socijalne rekonstrukcije zajednice. Brojna su socijalno-psihologijska istraživanja pokazala da je mogućnost stvaranja prijateljstava s pripadnicima vanjskih grupa najbolji prediktor smanjivanja predrasuda (Pettigrew, 1997). Štoviše, već i znanje o tome da pripadnici vlastite grupe imaju prijatelja među pripadnicima vanjske grupe može voditi pozitivnijim međugrupnim stavovima (Wright i sur. 1997). Dakako da se takav kontakt ne ostvaruje jedino u školi, no škola je u vrijeme djetinjstva i rane adolescencije mjesto u kojemu djeca borave znatan dio vremena, zajednički obavljaju aktivnosti, neformalno se druže, dijele iste brige i imaju nebrojeno prigoda formirati prijateljstva i vršnjačke grupe na temelju sličnih interesa, sklonosti, osobina i vrijednosti. U ovom je slučaju važno istaknuti da se tako otvara prostor za stjecanje socijalnog iskustva s vršnjacima na temelju drugih kriterija nego što je etnički. Malo je vjerojatno da u situaciji kad su škole etnički podijeljene djeca koriste prigodu susresti se s "drugima" izvan škole, jer je poruka koju dobivaju od odraslih jasna: drži se svoje nacionalne grupe. Etnički podijeljene škole jasna su poruka djeci o realitetu međugrupnih odnosa u zajednici. Socijalni pritisak vršnjaka i kontrola vlastite grupe također su ozbiljna prepreka uspostavljanju međugrupnih kontakata. Utjecaj roditelja pritom također ne

treba zanemariti, kao ni cjelokupno društveno ozračje podjele po etničkoj crti u kojoj djeca odrastaju.

Socijalni kontekst istraživanja: stvarnost podijeljene zajednice

Tijekom višegodišnjeg rada u Vukovaru imali smo prigodu čuti zabrinutost građana u vezi s podijeljenim školovanjem djece hrvatske i srpske nacionalnosti. U vezi sa školovanjem etnička se podijeljenost zajednice možda najviše osjeti. Realitet školovanja djece je takav da ona idu u razdvojena odjeljenja, jedni na nastavu koja se izvodi na hrvatskom jeziku, a drugi na nastavu koja se izvodi na srpskom jeziku. Redovito se ta nastava održava u suprotnim smjenama. U većini slučajeva, tj. u većini osnovnih škola, programi se odvijaju na oba jezika, a školske zgrade su pritom zajedničke. No katkad su djeca i prostorno odijeljena, u zgradama smještenima u različitim dijelovima grada, kao što je to s nekim srednjim školama. Etnička se ravnoteža dosljedno provodi na svim razinama funkcioniranja škole: ako je ravnatelj jedne nacionalnosti, njegov ili njezin zamjenik je druge, nastavnici prema etničkoj pripadnosti redovito predaju u programu na jednom ili drugom jeziku. Jedino je nastava hrvatskog jezika rijetka iznimka, jer je i učenicima u programu na srpskom jeziku i pismu obavezan predmet hrvatski jezik i latinično pismo. Nastavničke zbornice su u većini škola zajedničke, no kolege se obično susreću samo na prijelazu smjena i na sjednicama. Iz razgovora s upravama škola i nastavnicima doznajemo da među nastavnicima nema konflikata, ali ni prija-

teljstava. Pritom nije riječ o uzajamnom ignoriranju, premda ima i takvih slučajeva. Prije je riječ o aktivnom izbjegavanju, jer postoji stalna opasnost da se bilo kakav nesporazum, ma kako on bio sitan i neznatčan, interpretira kao sukob koji ima etničku pozadinu. Tipična socijalna situacija svake zbornice – zajedničko pijenje kave i razgovor o učenicima i nastavi – događa se u sigurnosti vlastite etničke grupe. Rijetki su pojedinci koji prelaze etničke granice i udobno se osjećaju komunicirajući iznad etničkih podjela. Srdačni kolegijalni prijeratni odnosi nisu obnovljeni ili su vrlo rijetki. No, čini se da na općoj razini školstvo i škole funkcioniraju: nakon početnih aktivnih sukobljavanja u vrijeme početka mirne reintegracije 1997. godine, stanje se stabiliziralo i podijeljene su škole u rujnu 2001. upisale svoju petu generaciju učenika.

Neupućeni bi vanjski promatrač odnose u školskim kolektivima vjerojatno opisao korektnima. Pritom je riječ ponajviše o političkoj korektnosti koja je vidljiva na svakom koraku. Škole nose neutralne nazive: zovu se jednostavno brojkama. Nastavnici s obje strane, koji su radili u školama prije rata, kad su one nosile sasvim konkretna imena, i dalje u neformalnoj komunikaciji koriste stare nazive. Današnji ih se učenici, međutim, više ne sjećaju, a oni mladi nisu ih ni čuli. Natpisi u školama su dvojezični: latinični ravnatelj i ćirilčni direktor, tajnik na latinici i sekretar na ćirilici, latinični računopolagač i ćirilčni računovođa. Dnevnicima razrednih odjela su također dvojezični. Prostor u dnevnicima u koji se upisuju nastavne jedinice nije međutim povećan, pa su opisi nastavnih

jedinica ispisani na dva pisma i dva jezika zbijeni, na granici čitljivosti. Oznake na učionicama pojedinih razreda koriste iste brojke – rimske. No, dodaci oznakama razrednih odjeljenja su također etnički specifični: slovima se označavaju razredna odjeljenja na hrvatskom jeziku, a brojevima razredna odjeljenja na srpskom jeziku. Ova jezična podjela ne odražava tako nepomirljivo i etnički sastav djece. Ako ulazite u učionicu na kojoj piše VIII-1 znate da je u njoj 8. razred koji pohađa nastavu na srpskom jeziku, ali ne možete zaključiti jesu li u tom razredu samo djeca srpskoga etničkog porijekla. Ima i neopredijeljenih, Rusina i Ukrajinaca. Pa i Hrvata. Učionica na kojoj piše VIII-a jamči da u njoj sjede djeca koja slušaju nastavu na hrvatskom jeziku. Tu je etničko porijeklo djece u većini hrvatsko. No ima i neopredijeljenih, Rusina, Ukrajinaca. Pa i Srba. U školama je, dakle, jezik i pismo temeljna crta razgraničenja. Prema njoj se pojednostavljuje multietnična stvarnost i određuje tko je "naš", a tko "njihov". Etničke oznake "Hrvati" i "Srbi" se, međutim, koriste iznenađujuće rijetko. No, da bi se situacija pojasnila sugovorniku, primjenjuje se niz eufemizama, primjerice izrazi "oni", "druga smjena", "povratnici" i "ostalnici". Teritorijalne oznake upotpunjuju se i uporabom simbola koji nedvosmisleno upućuju na "čijem" ste teritoriju: slika pokojnoga hrvatskog predsjednika, Sv. Save ili Vuka Karadžića. Oznake i jasni simboli služe i za provokaciju "druge strane" – npr. nacrtana "četiri očila" na školskoj ploči gdje se odvija nastava na hrvatskom jeziku ili stilizirano slovo U.

Cilj našega rada bio je ispitati što učeni- ci, njihovi roditelji i nastavnici obiju nacionalnosti misle o obrazovanju i o školovanju u Vukovaru, o vrijednosti obrazovanja za budućnost djece, o tome koliko je dobro ili nije dobro što se hrvatska i srpska djeca školuju odvojeno, o socijalnoj integraciji etničkih zajednica u Vukovaru, o vjerskoj poduci u školama i multikulturalnosti. Stavove o školovanju povezali smo s različitim mjerama grupne identifikacije, sklonosti diskriminaciji i samopoštovanjem. Na ovom ćemo mjestu izložiti prve rezultate dobivene na uzorku učenika osmih razreda vukovarskih osnovnih škola, o stavovima djece prema školi

Tablica 1.

Nacionalni sastav djece u nastavi na hrvatskom i srpskom jeziku i pismu

	Hrvatski jezik	Srpski jezik	Ukupno
Hrvati	43	1	44
Srbi		51	51
Ukrajinci	2	4	6
Rusini	10	-	10
Neopredijeljeni	-	3	3
Miješani ²	-	1	1
UKUPNO	55	60	115

Instrumenti

Rezultati koje ovdje izlažemo prikupljeni su u okviru šireg projekta "Doživljaj pravde i socijalna rekonstrukcija zajednice". Primijenjeni se upitnik sastojao od nekoliko dijelova. Sadržavao je stavove prema školovanju, Rosenbergovu skalu samopoštovanja (1979), Skalu kolektivnog samopoštovanja (Luthanen i Crocker, 1992), Skalu nacionalnog identiteta (Ćorkalo i Kamenov, 1999), mjere kontakta s

² Djeca su sama upisivala svoju nacionalnu pripadnost, stoga smo odlučili zadržati etničke oznake koje su sami koristili. Zato imamo i kategoriju "neopredijeljen" i "miješani".

i školovanju i njihovoj spremnosti na diskriminaciju drugih na temelju njihove etničke pripadnosti.

Uzorak

U slučajno odabranom uzorku je 119 učenika osmih razreda iz tri od ukupno četiri vukovarske osnovne škole u kojima se nastava odvija na oba jezika. Uzorak predstavlja 50 posto populacije učenika osmih razreda u gradu Vukovaru, od kojih 61 učenik pohađa nastavu na srpskome, a 58 učenika nastavu na hrvatskom jeziku (tablica 1).

Četvero djece iz uzorka nije navelo svoju nacionalnu pripadnost.

pripadnicima vanjske grupe, mjere unutar- grupne pristranosti, mjere sklonosti diskriminaciji (3 čestice), mjeru važnosti religije u životu, te sociodemografske varijable dobi, spola, nacionalne pripadnosti, prebivališta, mjesta rođenja ispitanika i njegovih roditelja, mjesta boravka ispitanika u razdoblju od 1991. do 1997. godine, te duljinu pohađanja škole u kojoj je obavljeno ispitivanje.

Stavove prema školovanju ispitati smo u pet područja: stav prema obrazovanju kao putu za ostvarivanje životnih vrijednosti, stav prema školskoj integraciji, stav prema socijalnoj integraciji, stav prema vjerskoj poduci u školi i stav prema multikulturalnosti. Svako je područje opisano različitim brojem čestica, a format odgovaranja bio je na skali od četiri stupnja, bez neutralne točne, pri čemu 1 znači "izrazito se ne slažem", a 4 "izrazito se slažem". Stavovi prema školovanju ukupno obuhvaćaju 45 čestica, uz tri dodatne čestice kojima smo specifično mjerili stavove prema različitim oblicima manjinskog obrazovanja koji su predviđeni zakonima Republike Hrvatske.

Postupak

Ispitivanje je provedeno u listopadu 2001. godine kao dio šireg istraživanja. U pripremu ispitivanja uloženo je mnogo truda kako bi se s ciljevima i načinom provedbe upoznali svi koji su na bilo koji način uključeni u proces obrazovanja. U tome su sudjelovali predstavnici prosvjetnih vlasti Republike Hrvatske (Ministarstvo prosvjete i sporta, Županijski ured za prosvjetu), te predstavnici srpske zajednice (predstavnici Zajedničkog vijeća opći-

Tablica 2.

Stavovi prema školovanju učenika 8. razreda vukovarskih osnovnih škola (N=119)

	Zajedno		Program na hrvatskom jeziku		Program na srpskom jeziku		t
	M	SD	M	SD	M	SD	
Vrijednost škole	3,47	0,41	3,46	0,390	3,47	0,432	-0,13
Vjeronauk	3,21	0,62	2,97	0,524	3,41	0,620	-3,90*
Socijalna integracija	2,90	0,84	2,58	0,758	3,19	0,818	-3,87*
Multikulturalnost	2,80	0,58	2,52	0,549	3,06	0,486	-5,32*
Integracija škola	2,21	0,63	2,16	0,603	2,26	0,664	-0,81

* p < 0,01

na i njihova Odbora za školstvo), te ravnatelji i njihovi zamjenici iz škola uključenih u istraživanje. Zahvaljujući njihovoj svekolikoj podršci, razrednici su zakazali roditeljske sastanke u svim odjeljenjima koja su odabrana u uzorak. Na tim sastancima članovi istraživačkog tima dali su iscrpne obavijesti o istraživanju, te odgovarali na pitanja roditelja. Tom su prigodom roditelji zamoljeni za pristanak da u istraživanju sudjeluju njihova djeca i oni sami.

Ukupno je održano 15 roditeljskih sastanaka s velikim odzivom roditelja (otprilike oko 70%) na kojima su roditelji uglavnom pristali sudjelovati u istraživanju.

Upitnici su primijenjeni grupno, tijekom redovne nastave. Primjena je bila anonimna, a trajala je nešto manje od školskog sata. U prostoriji je za vrijeme ispitivanja bio samo član istraživačkog tima koji je, po potrebi, individualno objašnjavao ako je neki od učenika to tražio.

Rezultati i rasprava

Stavovi prema školovanju

Stavovi učenika o pojedinim aspektima školovanja prikazani su u tablici 2.

Pokazalo se da od pet ispitivanih područja stavova učenici osmih razreda imaju najpozitivnije stavove prema obrazovanju kao sredstvu za ostvarenje životnih vrijednosti i da je sličnost njihovih odgovora u ovom području najveća ($M=3,47$; $SD=0,41$). Na drugome se mjestu nalazi podrška održavanju vjeronauka u školama ($M=3,21$; $SD=0,62$). Nešto manju podršku uživa socijalna integracija djece različite nacionalnosti ($M=2,90$; $SD=0,84$). Premda je karakterističan odgovor "slažem se", ovdje među učenicima postoji znatno veći varijabilitet odgovora (koeficijent relativnog varijabiliteta je 29%) što pokazuje da su stavovi o ovome znatno ekstremniji. Slično nalazimo i za stavove prema njegovanju multikulturalnosti i odnosima spram manjina u Hrvatskoj ($M=2,80$; $SD=0,58$), ali s nešto većim slaganjem među učenicima ($V=20,7\%$). I dok se stavovi u ova četiri područja nalaze na pozitivnom dijelu skale, najmanju podršku učenici iskazuju integraciji škola, odnosno pokazuju da podržavaju etnički odvojeno školovanje ($M=2,21$; $SD=0,63$), premda i ovdje nalazimo velik varijabilitet ($V=28,5\%$).

Usporedba rezultata među učenicima koji pohađaju nastavu na hrvatskome, odnosno na srpskome jeziku i pismu pokazuju da se djeca ne razlikuju s obzirom na vrijednosti koju pripisuju obrazovanju i ulozi škole općenito.

Sva djeca prepoznaju važnost obrazovanja u životu pojedinca kao načina za ostvarivanje važnih životnih vrijednosti. Ovim skupom varijabli obuhvaćeni su stavovi poput "Školovanje će mi omogućiti da mogu živjeti prema vlastitim idejama"; "Školovanje će mi omogućiti da

imam veći utjecaj u društvu"; "Školovanje će mi omogućiti da me cijene zbog onog što radim". Prema tome, djeca jasno percipiraju da je školovanje važno za njihovu budućnost, te je moguće ustvrditi da je u poljuljanom sustavu vrijednosti, vrijednost obrazovanja ostala očuvanom i da djeca u njoj vide smisao. To je tim značajnije što žive u okruženju u kojemu je nezaposlenost izrazito velika, što bi moglo djelovati obeshrabrujuće na djecu da ulože napor u školovanje.

Nalaz u vezi sa stavovima prema integraciji škola odražava socijalnu stvarnost u kojoj vukovarska djeca žive, pohađajući etnički odvojene programe obrazovanja. Objе grupe stoje na pozicijama neslaganja za integraciju škola, premda njihovi prosječni odgovori upućuju na djelomično neslaganje, ne i na izrazito neslaganje. Razlog nesklonosti djece da idu zajedno u školu teško je jednoznačno utvrditi. Vjerojatno dio takvih stavova treba pripisati postojećem stanju i njihovim iskustvima odijeljenog školovanja, jedinoga koji poznaju u Vukovaru. Također je vjerojatno da djeca odijeljene škole vide kao način izbjegavanja sukoba s djecom iz druge etničke grupe, o čemu postoje anegdotski podaci koje navode nastavnici. Razumljivo je da opća podijeljenost dviju etničkih zajednica u gradu također navodi djecu da vide odijeljeno školovanje kao logičan nastavak svih podjela u svom okruženju – za što bi školovanje bilo drukčije od svega drugoga. Tome u prilog govore prosječne procjene na česticama poput: "Za hrvatsku i srpsku djecu je bolje da budu odvojena, tako se izbjegavaju sukobi među njima." ($M=3,48$; $SD=0,824$); "Za sada je bolje da se hrvatska i srpska djeca školuju

odvojeno." ($M=3,60$; $SD=0,729$); "Srpska i hrvatska djeca trebaju ići zajedno u školu, jer će se tako upoznati i prijateljititi." ($M=2,11$; $SD=1,277$). No, zanimljivo je da je varijabilitet odgovora među učenicima iz oba obrazovna programa vrlo velik, što pokazuje da unutar i jedne i druge grupe postoje pojedinci koji imaju znatno drukčije stavove od svoje referentne skupine.

I dok djeca drže da je dobro što ne idu u školu s "onima drugima", stavovi prema socijalnoj integraciji su nešto pozitivniji u djece iz obje etničke grupe i izražavaju spremnost na druženje izvan institucija škole. Tako se djeca slažu s tvrdnjama poput: "Sva bi djeca trebala zajedno sudjelovati u izvanškolskim aktivnostima, kao što su sport, predstave ili koncerti." ($M=3,19$; $SD=1,074$); "Dobro je da se djeca koja žive u istom mjestu druže, bez obzira na nacionalnost." ($M=2,87$; $SD=1,235$); "Nije mi važno koje su nacionalnosti moji prijatelji." ($M=2,85$; $SD=1,258$). Istodobno, djeca percipiraju da važni odrasli ne dijele sasvim njihove stavove u pogledu prijateljavanja s pripadnicima druge grupe. Prosječno slaganje s česticom "Mojim je roditeljima važno koje su nacionalnosti moji prijatelji." niže je nego za čestice koje opisuju njihove vlastite stavove ($M=2,17$; $SD=1,233$). U pogledu druženja djece izvan škole, bez obzira na etničku pripadnost, učenici koji pohađaju program na srpskom jeziku i pismu pokazuju pozitivnije stavove tome u prilog.

Stavovi prema multikulturalnosti opisani su česticama poput "Nacionalne manjine obogaćuju kulturu svakog naroda." ($M=3,00$; $SD=1,082$); "Svaka država dužna je brinuti o pravima nacionalnih

manjina." ($M=3,61$; $SD=0,771$). Premda žive u sredini u kojoj multikulturalnost u praksi znači ponajprije etničko prebrojavanje i identificiranje i bez prakse njegovanja zajedništva u različitosti, djeca su razvila svijest o vrijednostima poštovanja prava drugih i uvažavanja različitosti. Ovdje, međutim, nalazimo visoko značajnu razliku među djecom u razredima na hrvatskom i razredima na srpskom jeziku, jer se procjene djece iz razreda na hrvatskom jeziku kreću oko neutralne točke, dok učenici iz razreda na srpskom jeziku, u prosjeku, značajno više vrednuju multikulturalnost. Ovaj se nalaz može pripisati činjenici da pripadnici manjina u većoj mjeri vide multikulturalnost kao sredstvo zaštite i podrške u njegovanju svoje kulturne baštine i nacionalnog identiteta.

S obzirom na činjenicu da se uz hrvatsku i srpsku etničku identifikaciju često veže i identifikacija pripadanja katoličkoj, odnosno pravoslavnoj crkvi, te da su se u javnosti vodile polemike glede uvođenja vjerske poduke u škole, stavovi o vjeronauku u školama relevantni su za ovo istraživanje. Rezultati pokazuju vrlo pozitivne stavove djece i dosta veliko slaganje među njima. Tako se djeca ne slažu s tvrdnjom da vjeronauk treba podučavati u crkvama, a ne u školama ($M=2,19$; $SD=1,124$), smatraju da on treba biti dio nastavnog programa ($M=3,46$; $SD=0,961$), ali i da pridonosi razumijevanju među narodima ($M=3,15$; $SD=0,979$). Takav stav nailazi na značajno veću podršku djece u nastavi na srpskom jeziku. Postavili smo i pitanje o važnosti religije u životu pojedinca, koju su djeca procjenjivala na skali od 1 do 7. Prosječna vrijednost je $M=5,81$; $SD=1,69$.

Vjera, odnosno religija evidentno je visoko salijentna vrijednost vukovarske djece. Pitanje je, međutim, u kojoj je mjeri doista riječ o važnosti religije, a u kojoj samo o još jednom načinu grupne (samo)identifikacije.³

Može li škola, dakle, biti činitelj socijalne rekonstrukcije u Vukovaru? Prvi rezultati izloženi ovdje pokazuju da djeca prihvaćaju etničku podjelu nastave na dva jezika, iz čega slijedi da je prostor školskog djelovanja u socijalnoj rekonstrukciji znatno sužen. Škola je dio cjelokupnoga društvenog sustava, njezin je zadatak da, osim specifičnih znanja koja djeca trebaju usvojiti, prenosi i vrijednosti na kojima počiva funkcioniranje cjelokupnog društva neke zemlje. Kakva može biti odgojna funkcija škole u podijeljenoj zajednici? Neopravdano je očekivati da školsko ozračje bude izvan društvenog konteksta u kojemu djeluje i da se postojeće društveno ozračje i političke opcije ne oslikavaju i u školi. Vukovarska djeca ovoga trenutka percipiraju da je bolje da se školuju odvojeno od svojih vršnjaka iz druge etničke grupe. Oni iskustvo zajedničkog školovanja nemaju, kao što nemaju niti iskustvo etnički nepodijeljenog grada. Sve dok se grupni identiteti u cjelokupnom ozračju u kojoj djeca žive percipiraju ugroženima, odvojeno će školo-

vanje biti percipirano kao način da se ti identiteti očuvaju, a vjerojatno i smanji mogućnost sukoba ili diskriminacije.

Međutim, djeca svojim stavovima jasno iskazuju da razumiju vrijednost i važnost obrazovanja i vrijednost multikulturalnosti, pa u tom smislu škola može djelovati kao činitelj osnaživanja djece, naglašavajući ove vrijednosti i uvođeći ih i u programe formalnog obrazovanja. Zajedničke izvanškolske aktivnosti predstavljaju prostor gdje se djeca suprotstavljenih etničkih grupa mogu upoznati, zblížiti, tako da se njihov etnički identitet učini manje salijentnim, odnosno da imaju prigodu obogatiti svoju socijalnu ulogu i drugim aspektima, osim dominantno etničkoga. Pritom cilj ne treba biti postavljen kao zblizavanje Hrvata i Srba, nego kao međusobno druženje djece koja žive u istom gradu, koja imaju zajedničke interese, sklonosti i koja slobodno vrijeme provode na sličan način. Na taj se način djeci daje prigoda da se vide sličnima "onima drugima" i da na temelju tih pojedinačnih, individualnih, u krajnjoj liniji ljudskih sličnosti, odabiru prijatelje čija najvažnija karakteristika neće biti nužnost jednakoga etničkog porijekla. Djeca i sama svojim odgovorima pokazuju da među njima postoji ogroman potencijal da prijeđu etničke prepreke ako im se to

³ U prilog interpretaciji o identifikacijskoj ulozi zadržavanja vjeronauka u školama govori usporedba naših podataka s onima dobivenima u istraživanju Vlaste Ilišin i sur. (2001). Na uzorku od 1000 djece od petoga do osmoga razreda iz četiri hrvatske regije na pitanje treba li vjeronauk zadržati kao nastavni predmet, ukupno 48% je odgovorilo potvrdno. U našem istraživanju djeca su odgovarala na sličnu tvrdnju: "Vjeronauk treba biti sastavni dio nastavnog programa". Na tu tvrdnju 70,1% djece odgovara da se s njom izrazito slaže, a još 15,4% da se s njom djelomično slaže. Među učenicima osmoga razreda u istraživanju Ilišinove i suradnika, njih 38% smatra da vjeronauk treba zadržati kao nastavni predmet. Primjetna je ogromna razlika u stavovima između vukovarske djece i stavova njihovih vršnjaka iz ostalih krajeva Hrvatske.

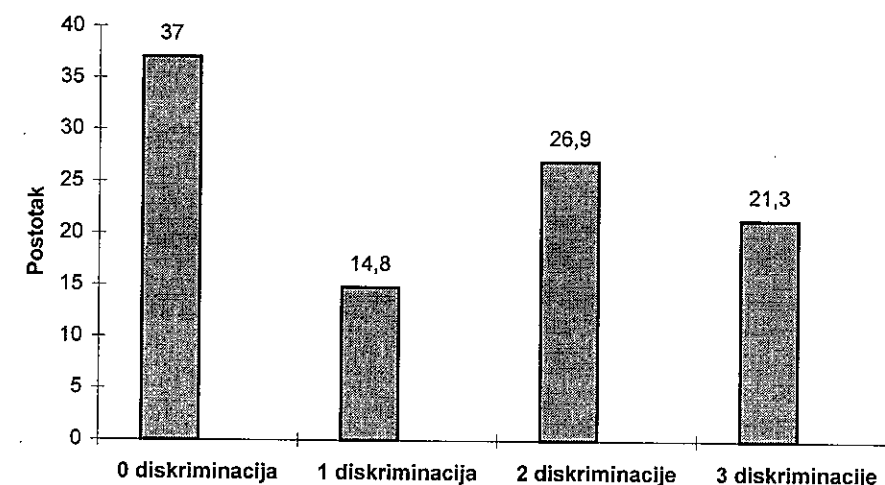
omogućiti u neformalnom prostoru, gdje aktivnosti neće ugrožavati njihov etnički identitet, kao što bi to bio slučaj u pohađanju istoga obrazovnog programa. Etnički stavovi ispitanih učenika odražavaju stavove koje su jedino mogli usvojiti u etnički podijeljenoj sredini. Međutim, važno je što se ti stavovi ne odražavaju i u njihovoj spremnosti da se na diskriminatorni način ponašaju prema djeci druge etničke pripadnosti. Djeci smo postavili pitanja o tome bi li bili spremni diskriminirati u tri sasvim uobičajene svakodnevne situacije:

- Da mi učiteljica da zadatak da pomognem jednom od dvojice učenika koji nisu bili u školi, tako da jednom od njih odnesem kući domaću zadaću, ja bih odabrao odnijeti ga Hrvat/Srbinu, iako Srbin/Hrvat stanuje bliže.⁴
- Da ja trebam odlučiti koji će učenici biti izabrani u školski sportski tim, ja bih između dva učenika odabrao Hrvata/Srbina, iako je malo slabiji sportaš.
- Da sam ja dežuran u školi i da neki učenik zakasni u školu, ja bih ga pustio da uđe samo ako je Hrvat/Srbin.

Rezultati sklonosti diskriminacije prikazani su na slici 1.

Slika 1.

Postotak djece spremne na diskriminaciju u svakodnevnim situacijama

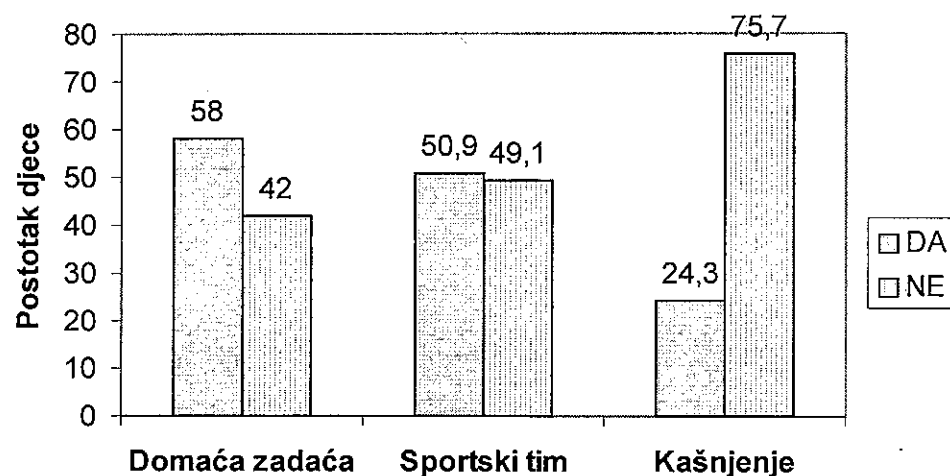
Čak 37% djece nije spremno ni na kakav oblik diskriminacije. Jednu diskriminaciju učinilo bi 14,8% djece. Premda postotak djece koja bi bila spremna diskriminirati u dvije ili sve tri situacije jest velik, čini nam se važnim istaknuti da

⁴ Pitanja koja se odnose na mjere diskriminacije postavljena su uvijek tako da odgovor "da" znači odabir pripadnika vlastite etničke grupe.

gotovo 40% djece, usprkos etničkoj podijeljenosti, ne želi diskriminirati pojedince na temelju njihove etničke pripadnosti. Na slici 2. prikazani su rezultati spremnosti djece na diskriminaciju u pojedinačnim svakodnevnim situacijama.

Slika 2.

Postotak djece spremne na diskriminaciju u pojedinim svakodnevnim situacijama

Rezultati pokazuju da 42% djece ne bi nužno odabralo pripadnika vlastite etničke grupe da mu odnese zadaću kući, 49% ne bi bilo spremno žrtvovati uspjeh sportskog tima samo zato da se okruže članovima vlastite etničke grupe, a za gotovo 76% djece je irelevantno je li učenik koji je zakasnio u školu Hrvat ili Srbin. Kako smo već istaknuli, unatoč tome što žive u etnički strogo odijeljenim zajednicama, velik broj djece nije spreman na nanošenje nepravde drugima. Ovi pojedinci svakako zaslužuju posebnu pozornost u smislu njihova osnaživanja da spremnošću na suradnju i njezinim poticanjem djeluju u svojim vršnjačkim grupama, ne dovodeći u pitanje svoj ili tuđi nacionalni identitet, nego ga u kontekstu multikulturalnosti videći kao jednu od različitosti.

Zaključna razmatranja

U procesu socijalne rekonstrukcije podijeljene zajednice postavlja se pitanje: može li se istodobno unapređivati ono zajedničko bez ugrožavanja osjećaja vrijednosti svake grupe? Modeli odnosa među grupama u multikulturalnim društvima navode dva ključna činitelja koja određuju prirodu odnosa među grupama unutar nekog društva: jedno je pitanje zadržavanja i razvoja vlastite etničke specifičnosti i kulturalnog identiteta zajednice unutar šireg društva, a drugo je pitanje poželjnosti međuetničkih kontakata i vrijednosti uključivanja u širu društvenu zajednicu (Berry, 1984). Uz brojne socijalne i ekonomske činitelje koji mogu olakšavati ili otežavati put suradnje među etničkim zajednicama, slika koju pojedinac i grupa imaju o sebi je značajan činitelj. Ako ljudi osjećaju sa-

mopouzdanje i osobnu vrijednost, osjećat će se sigurnima u susretu s ljudima koji su drukčiji, čak i u onome što im se čini važnim, npr. nacionalnost. Stoga je važan dio procesa socijalne rekonstrukcije pomoć u osnaživanju svake od etničkih grupa da razvijaju osjećaj vrijednosti i doprinosa koji mogu dati u zajedničkoj stvari, umjesto osjećaja psihološke ugroženosti. Stoga uloga škole u socijalnoj rekonstrukciji treba polaziti od realnog stanja (podjela nastave po etnič-

kom načelu), ali treba otvarati prostor za osnaživanje učenika jedne i druge etničke zajednice projektima od zajedničke koristi, tako da razvijaju osjećaj da su potrebni i da je njihov doprinos važan, neovisno o etničkoj pripadnosti koja time neće biti ugrožena.

Podaci o stavovima djece u Vukovaru pokazuju da je takvo nešto moguće postići, ako odrasli, koji odlučuju i o ovim stvarima, prepoznaju da je i to važno za budućnost njihove djece.

Literatura

- Berry, J. W. (1984) Cultural relations in plural societies: Alternatives to segregation and their sociopsychological implications. U: Miller, N., Brewer, M. B. Groups in contact: The psychology of desegregation. Orlando: Academic Press, 11-27.
- Ćorkalo, D., Kamenov, Ž. (ur.) (1999) Nacionalni identitet i međunacionalna tolerancija. Odjek za psihologiju i Klub studenata psihologije. Jasterbarsko: Slap.
- Folger, J. P., Bush, R. A. B. (1994) Ideology, orientations to conflict and mediation discourse. U: Folger, J. P., Jones, T. S. (ur.) New directions in mediation: Communication research and perspectives. Thousand Oaks: Sage, 3-25.
- Ilišin, V., Marinović-Bobinac, A., Radin, F. (2001) Djeca i mediji: uloga medija u svakodnevnom životu djece. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Institut za društvena istraživanja.
- Kymlicka, W. (1995) Multicultural citizenship: A liberal theory of minority rights. Oxford: Clarendon Press.
- Luthanen, R., Crocker, J. (1992) A collective self-esteem scale: Self-evaluation of one's social identity. Personality and Social Psychology Bulletin, 18, 302-318.
- Pettigrew, T. F. (1997) Generalized intergroup contact effects on prejudice. Personality and Social Psychology Bulletin, 23, 173-185.
- Rosenberg, M. (1979) Conceiving the self. New York: Basic Books.
- Wright, S. C., Aron, A., McLaughlin-Volpe, Ropp, S. A. (1997) The extended contact effect: Knowledge of cross-group friendships and prejudice. Journal of Personality and Social Psychology, 73, 73-90.

THE ROLE OF SCHOOL IN THE POST-WAR RECONSTRUCTION OF THE COMMUNITY

Dinka Ćorkalo, Ph. D.
Professor Dean Ajduković, Ph. D.

Summary

On of the biggest challenges for the helping professionals after the war is the process of reconstruction of destroyed ties between persons who used to have neighborly, friendly or simply close relationships, but found themselves on the opposite sides in the conflict. The experiences of post-conflict societies show that the process of trust building and normalization of social life is far slower and more demanding than the material renewal. This process is especially difficult in divided communities, as Vukovar is, where Croats and Serbs live in the same town but with practically parallel lives, and almost no mutual contacts. This division is evident in all aspects of social life, expanding also into the area of schooling.

The legal norms of the Republic of Croatia guarantee the possibility of specific forms of minority education. However, in Podunavlje case this means practically segregated schooling of the children from Croatian and Serbian background. The children attend separate classes, divided according to the ethnicity, and the curriculum is provided either in Croatian or in Serbian language. In this way the basic condition for normalization of the intergroup relations – contact – is hampered. Everyday, normal contact, based on reciprocity and equal status, enabling children to meet their peers from the other group and to form close relations and friendship is almost nonexistent.

However, some parents from within both ethnic communities are not satisfied with separation of children in the schools. They are worried about their future education and their mutual relationships in the community. This is why we decided to investigate what do pupils, their parents and teachers in Vukovar schools think about the current system of education. The questionnaire was administered that encompassed several aspects of attitudes toward schooling: value of education for one's life, attitudes toward school integration and social integration of children from different ethnic background in general, attitudes toward religious education in the schools, and attitudes toward multiculturalism. In this paper the preliminary results obtained on the sample of 119 pupils of Croatian and Serbian nationality in 8th grade of elementary school are presented. The results are discussed having in mind the complexity of the issues of minority education, possibilities of school integration in Podunavlje and implications which such integration could have for tolerant and cooperative intergroup relations and for social reconstruction of the divided community.

Key words: split environment, relationship reconstruction, research on the existing school system

DIE ROLLE DER SCHULE IM SOZIALEN NACHKRIEGSWIEDERAUFBAU DER GEMEINSCHAFT

Doz. Dr. Sc. Dinka Ćorkalo
Prof. Dr. Sc. Dean Ajduković

Zusammenfassung

Eine der größten Herausforderungen, mit denen sich Helferberufe nach dem Heimatkrieg auseinandersetzen, ist durchaus der Wiederaufbau der zerstörten nachbarlichen, freundschaftlichen und anderen nahen Beziehungen zwischen Menschen, die auf entgegengesetzten Seiten des Konfliktes waren. Globale, aber auch lokale Erfahrungen bestätigen, dass der Prozess der Wiederherstellung des Vertrauens und der Normalisierung des gesellschaftlichen Lebens wesentlich länger und anspruchsvoller als der materielle Wiederaufbau ist. Besonders erschwert ist dieser Prozess in geteilten Umgebungen, wie Vukovar, wo Kroaten und Serben in derselben Stadt leben, doch praktisch ein paralleles Leben führen und relativ selten oder überhaupt nicht miteinander kontaktieren. Diese Zweiteilung bezieht sich auf alle Aspekte des sozialen Lebens und umfasst sogar das Schulsystem.

Obwohl die Gesetzbestimmungen der Republik Kroatien die Möglichkeit von Sonderbildungsformen der Mitglieder von Nationalminderheiten einräumten, bedeutet das in der eigentlichen Schulpraxis der Region Podunavlje abgesonderte Schulsysteme für kroatische und serbische Kinder. Die Kinder gehen in gesonderte Klassen je nach der ethnischen Zugehörigkeit, in denen der Unterricht ausschließlich in der kroatischen oder in der serbischen Sprache abläuft. Das erschwert den Kontakt, der eine Grundvoraussetzung für eine Normalisierung der Beziehungen zwischen den zwei ethnischen Gruppen ist. Ein täglicher, normaler Kontakt auf Reziprozitätsbasis, der Gelegenheiten zum Kennenlernen und der Bildung von engen Beziehungen zwischen den Kindern schaffen würde, kommt fast überhaupt nicht vor.

Einige Eltern von Schulkindern beider Nationalitäten finden jedoch, dass so eine gesonderte Ausbildung weder für die Zukunft ihrer Kinder, noch für deren Zwischenbeziehungen gut ist. Darum beschlossen wir zu erforschen, was die Schüler, deren Eltern und Lehrer in den Schulen von Vukovar eigentlich über das bestehende Schulsystem denken. Die Forschung umfasste mehrere Aspekte: den Wert der Bildung für das Leben des Individuums, die Einstellungen gegenüber der Integration der Bildung und der allgemeinen sozialen Integration der Kinder kroatischer und serbischer Nationalität, die Einstellungen gegenüber dem Religionsunterricht in Schulen und die Einstellungen gegenüber der Multikulturalität. In dieser Arbeit sind die ersten Ergebnisse dargestellt, die auf einem Muster von 119 Schülern der achten Klasse kroatischer und serbischer Nationalität erhalten wurden. Die Ergebnisse wurden unter dem Gesichtspunkt der komplexen Frage der Minderheitenausbildung, der Aussichten für eine Bildungsintegration in der Region Podunavlje und möglicher Implikationen einer solchen Integration auf die Schaffung eines Toleranzverhältnisses in einer geteilten Umgebung diskutiert.

Schlüsselwörter: geteilte Umgebung, Wiederaufbau von Verhältnissen, Erforschung des bestehenden Schulsystems